

LINGUISTICA CONTEMPORANĂ

SAU

ȘCOALA NEO-GRAMATICALĂ

DE

LAZĂR ȘĂINEANU

Doctor în Litere și Filosofie.

BUCURESCI

IG. HAIMANN, LIBRAR-EDITOR

74, CALEA VICTORIEI, 74.

1890.

Stabilimentul grafic I. V. Socecă.

(29,333).

LINGUISTICA CONTEMPORANĂ

ȘCOALA NEO-GRAMATICALĂ

Domnilor,

Când, acum vr'o 25 de ani, Schleicher codifică, în al seu *Compendiu de Gramatică comparativă*, fonetica și morfologia limbilor indo-europene, se crezu cătva timp, că Știința limbei și-a găsit definitivă sa constituire și că progresele ulterioare nu vor face de cât a consolida și completa un edificiu ridicat cu atâta muncă și ingeniositate. Dar transformarea continuă, ce caracteriză știința generală în evoluțiunea ei contemporană, n'a putut

lăsa în stagnare o creațiune atât de fecundă a timpului nostru. Șirul de descoperiri neîntrerupte, făcute pe terenul limbei în intervalul câtorva decenie de către reprezentanții dogmatismului creator, de către un Bopp, Pott, Schleicher, Curtius; spornicele lor rezultate aplicate întru limpezirea epocelor obscure din Istoria popoarelor, materialele abundante puse la dispozițiunea științelor corelative — toate acestea deșteptară un entusiasm, care făcu a crede, că momentul nu'î departe a se stabili, pe basa acestor minunate achizițiuni, o formulă decisivă a problemelor graiului omenesc.

Când însă ora entusiasmului trecu și se recunoscă, că unele din principiile fundamentale ale vechei școli nu pot rezista unui control riguros, se procedă la o revizuire radicală a datelor până atunci în genere admise. Acest proces de remaniere precum și descoperirile datorite tinerei generațiuni de linguiști făcură să intre Lingvistica într'un nou stadiu de evoluțiune, a cărei acțiune e încă prea recentă spre a putea prevedea termenul ei final.

Această nouă fasă a științei noastre este

representată de Școala neo-gramaticală, inaugurată de Brugman, Osthoff, Paul, de către așa numiții *Junggrammatiker*, cum fură porecliți nu fără oarecare ironie adepții nouelor teorii. Neo-gramaticii anunțară ce-i drept doctrina cu prea mare pompă și afectară un aer de originalitate, care le atrase din partea iluștrilor continuatori ai lui Bopp și Diez, din partea unui Ascoli, Curtius, Schuchardt⁽¹⁾—pentru a numi pe cei mai de frunte—o serie de întâmpinări polemice, la cari dînșii nu lipsiră a răspunde și a se justifica.⁽²⁾ Cu toții sînt însă de acord întru a recunoaște serviciile reale, ce tînăra

1) Ascoli G. J., *Sprachwissenschaftliche Briefe*. Leipzig, 1887: scrisoarea a III-a către profesorul P. Merlo, p. 102—173, despre neo-gramatică. — Curtius G., *Zur Kritik der neuesten Sprachforschung*. Leipzig, 1885. — Schuchard H., *Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*. Berlin, 1885. — Merlo P., *Cenni sullo stato presente della grammatica ariana istorica e preistorica*, 1885.

2) Brugman K., *Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft*. Strassburg, 1885. — Delbrück B., *Die neueste Sprachforschung*. Leipzig, 1885. — Osthoff, *das physiologische und psychologische Moment in der sprachlichen Formbildung*. — Pentru istoricul: cf. Ziemer H., *Junggrammatische Streifzüge im Gebiete der Syntax*. 2 ed., Colberg, 1883, întăitul capitol, și Nyrop K., *Adjektivernes Konsojning i de romanske Sprog*. Copenhaga, 1886, introducerea cu indicarea literaturii respective.

Scoală a adus Linguisticii, prin impulsul dat la o nouă cernere a problemelor și prin introducerea unor principii mai riguroase, a unei metode mai severe.

Ne vom încerca a expune, într'un mod pe cât ne vom pricepe mai clar, progresele realizate pe terenul Linguisticii indo-europene de către corifeii noiei direcțiuni. Cu înșirarea câtorva din prejudițiile linguistice anterioare va ieși de sineși la iveală superioritatea unor idei mai largi și excelența unor criterie mai stricte întru aprețiarea evoluțiunii istorice a limbei. Nu vom trece însă sub tăcere nici lipsurile provenite dintr'o considerațiune unilaterală a științei.

I

Unul din aceste prejudiție se referă la pozițiunea Linguisticii în cercul celorlalte științe. Este Linguistica o știință naturală? Este ea din contră o știință istorică?

Schleicher și discipolul seu francez Hovelacque așează Linguistica între științele naturale și consideră limba ca un organism fisic cu o existență independentă, a căru evolu-

țiune se face după legi fixe și neschimbătoare: sunuri, forme lexicale, iată ce constituie limba, semnificațiunea cuvintelor fiind incapabilă de o tratare științifică. Gramaticul diseacă acest organism, alege formațiunile normale de cele defectuoase și le rînduește în diferite căști, ticluite când ca regulă când ca excepțiuni. *Compendiul* lui Schleicher face impresiunea unui adevărat tratat de botanică, iar *Linguistica* lui Hovelague se reduce la un simplu catalog, în care limbile globului se înregistrează sub anumite rubrice, catalog preces de o serie de considerațiuni generale, după cum orice clasificățiune zoologică e preceasă de un șir de observațiuni preliminare.⁽¹⁾

Causa, care a dat naștere acestei vederi unilaterale, e faptul că în *Linguistica* predomină metoada comparativă, ceea ce o apropia

1) De aci terminologia naturalistă aplicată fenomenelor lingvistice: *Viața limbei* (Whitney), *Viața cuvintelor* (Darmesteter), expresiune pur metaforică. O limbă nicî nu se naște, întru cât nu se poate surprinde momentul genesei sale, nicî nu moare de moarte naturală, de gârbovire, ci de o cauză istorică, de o transformare accidentală a organismului social. Nu se poate repeta în de ajuns, că limba sau cuvîntul nu se bucură de o existență reală, ci reflectează numai pe omul, care o grăiește.

de acele științe naturale, cari se servesc de o metoadă analoagă. Dar limba nu posedă o existență independentă, ea nu poate fi considerată în afară de societatea în care se grăiește. Limba fiind un product al spiritului omenesc și un reflex al societății, Linguistica e înainte de toate o știință istorică. Cuvintele, cari formează materialul limbei, poartă urmele revoluțiunilor sociale ce au sbuciumat trecutele generațiuni. Un cuvînt decî nu poate fi privit numai după învelișul seu exterior, după formă sau son, care, ca product al organelor vorbirii, aparține fisiologiei; deși mai puțin accesibil observațiunii directe, miezul cuvîntului, sensul, oglindește o anumită stare socială; el pornește de la spirit și, ca atare, aparține psihologiei. Linguistica este astfel o știință fizică și istorică în același timp: într'însa se săvîrșește o tranșițiune treptată de la metoada naturalistului, care operă cu comparațiuni generice la aceea a istoricului, care se mărginește mai mult la comparațiune individuală. Fonetica aparține celui dintâi domen, celui d'al doilea îi revine Semantica, ca complexul tranșițiunilor logice; iar într'ambele

stau, c'un caracter mixt, formațiunea cuvintelor și Sintaxa. ⁽¹⁾

Dați-mi voe, Domnilor, a vă citi în această privință una din paginile cele mai eloquente ale unui eminent linguist contemporan, a cărui critică incisivă și originalitate a ideilor n'au contribuit puțin la înaintarea științei noastre. Iată în ce mod aprețiază Sayce rolul și înalta misiune a Linguisticii:

«Obiectul Linguisticii e de a schița dezvoltarea inteligenței umane, exprimată în monumentele exterioare și durabile ale limbei. Limba este totdeodată creatorul și oglinda societății și spiritul omenesc a ajuns la gradul seu actual de civilizațiune în societate și printr'însa. Știința noastră compară urmele linguistice ale transformărilor sociale și intelectuale; ea clasifică sonurile, cuvintele și frazele; ea expune istoria formelor și a sintaxei; ea determină legile, cari guvernă cuvîntul. Ea se urcă până la inteligența progresivă, care a produs aceste legi și astfel ne învață, într'un

1) Despre metoada lingvistică cf. Wundt *Logik*. Stuttgart, 1880—83, vol. II, cap. 2.

mod științificește sigur, mai bine de cât toate silexurile din Abbeville, de cât toate craniile lui Bruniquel, cum omul, « vorbitorul », se ridică mai presus de fința brută, cum societatea progresă de la comunismul primitiv până la republicele Greciei și statele Europei moderne, cum minunata lume a mitologiei, instinctele unei religii nerevelate, cum sistemele filosofice ale Orientului și Occidentului au ieșit din imaginațiunile multiple ale spiritului luptând a se exprima în limbă. Pentru a înțelege prezentul, pentru a asigura viitorul, trebuie să cunoaștem trecutul și filologia științifică ne dă cheia trecutului. Problemele chiar, cari preocupă pe logicii contemporani, cum preocupau odinioară pe Aristotele și pe Bacon, aceste probleme nu vor fi niciodată rezolvate, cât timp nu se va recunoaște că, în loc de a clădi o așa numită știință pe baza strîmtă a observațiunii empirice, cum a făcut-o marele Stagirit, sau a determina, ca Hegel, legile ființei întemeiându-se pe starea actuală a limbilor europene, trebuie să începem din contră de la celălalt capăt și să învățăm din Linguistică, cum s'a format cugetarea

noastră și întru ce ea diferă de a celorlalte rase trecute și prezente». ⁽¹⁾

Steinthal atrase mai întâi atențiunea linguiștilor asupra importanței psihologiei și insistă, în diferitele sale scrieri, pentru o tratare psihologică a limbei. Prin înființarea Revistei de Etno-psihologie (*Völkerpsychologie*) el lărgi orizontul științei noastre, punându-i la îndemână neprețuite materiale spre a putea judeca influența nemărginită a sufletului asupra graiului omenesc. Unul din meritele Școalei contemporane, care pornește de la fecundele idei semănate de Steinthal, e de a fi dat psihologiei locul cuvenit în considerațiunea istorică a limbei.

Revelațiunea limbei sanscrite fu un eveniment de o importanță capitală pentru Lingvistică. Ea îmboldi, prin relativa-i transparență și bogăție a formelor, la constatarea afinității intime a membrilor grupului lingvistic indo-european, afinitate întrevăzută și în secolul

1) Sayce, *Principes de philologie comparée*. Paris, 1884, p. 10—11.

trecut, dar stabilită pentru întâia oară de către Bopp pe o basă riguros științifică. Sanscrita însă a dat naștere în același timp și la o serie de iluziuni, de *idoli*, cum le numește Sayce după precedentul lui Bacon, iluziuni, cari n'au dispărut încă cu desăvârșire. Faptul, că întâii linguiști de valoare au fost totdeodată și indianiști, conduse la idea greșită că, fără cunoașterea prealabilă a sanscritei, o filologie comparativă e imposibilă. Din capul locului această limbă fu considerată ca reprezentanta prin excelență a idiomei primitive indo-europene și deci superioară tuturor membrilor familiei. Organismul ei fonetic fu luat drept normă pentru aprețierea istorică a întregului grup; chiar și fenomene propriie sanscritei, ca *guna* și *vridhhi*, deveniră de o aplicațiune generală și prejudiciară mult timp recunoașterea adevăratei stări a lucrurilor. Vocabularul sanscrit servi drept punct de plecare pentru alcătuirea inventarului civilizațiunii proto-arice. Pe acest principiu ilusoriu se bazează întreagă acea reconstrucțiune a culturai primitive, pe care Pictet a numit' o *paléontologie linguistique*: «Partir toujours du

mot sanscrit, s'il existe, soit pour arriver à la restitution du thème primitif, soit pour en découvrir l'étymologie probable».⁽¹⁾ Resultatul a fost, că s'a ajuns la niște date culturale diametral opuse celor obținute de știința preistorică. În loc de comunism, pruncucideri și antropofagie ni se zugrăvește societatea primitivă sub niște culori atât de frumoase, într'un coprins atât de idilic, în cât ne amintește descrierile ideale din vârsta de aur a fantasiei poetice.⁽²⁾

Odată cu constatarea, că limbile europene au păstrat cu mai multă fidelitate organismul fonetic și morfologic al limbei proto-arice, sanscrita fu coborâtă de pe pedestalul de onoare, din locul privilegiat ce'l ocupase și redusă la modestul rol de soră, ba încă de soră tânără, a celorlalte idiome înrudite. În-țâia lovitură porni de la Scherer, care arată

1) Pictet, *Les Origines indo-européennes ou les Aryas primitifs*. Paris, 1859—63, vol. I. p. 23.

2) Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*. Jena, 1885, p. 195 numește «idyllische Dichtungen» interpretarea dată de unii linguiști (Justi, Max Müller, mai ales Fick) cuvintelor de rudenie ca *pitar* «protector» sau *duhitar* «lăptăreasă».

în capitala sa *Istorie a limbei germane*, că sanscritul *bharâmi* e o formă analogică (după verbele netematice, cf. *dadhâmi*) și deci posterioară greco-latinului *φέρω-fero*, care reproduse mai exact prototipul ario-european *bhéro*. Dar mai ales prețioasele descoperiri pe terenul fonologiei dovediră superioritatea necontestabilă a ramurei europene asupra celei asiatică: vocalismul sanscrit apare monoton în raport cu bogata varietate a vocalismului primitiv, care a găsit o expresiune mai fidelă în cel grecesc. Nu facem de cât a menționa descoperirile făcute în domeniul vocalismului primitiv de către Brugman și de Saussure, descoperirea nasalelor și a vibrantelor sonante de către Brugman și Osthoff și, în privința consonantismului, a guturalelor velare de către Ascoli, Fick și Johannes Schmidt.....

Reconstruirea limbei primitive indo-europene din concordanța formelor pan-arice e basată asemenea pe premisa falsă, că tot ce posed în comun limbile indo-europene trebuie necesar să fi existat în proto-arica. Ideea acestei reconstrucțiuni se datorește lui Schleicher, care se amuză într'o zi de compuse o fabulă

într'această pretinsă idiomă sub titlu : *avis akvâsaska* corespunzând latinului *ovis equique*. Johannes Schmidt compară o atare procedere cu traducerea unui verset evanghelic prin alăturarea cuvintelor scoase din trei versiuni din trei diferite perioade de evoluțiune ale limbei. Cu descoperirile recente, modificându-se opiniunea linguiștilor despre organismul fonetic al limbei proto-arice, titlul fabulei ar suna : *ovis ekwoske*. Are dar dreptate Delbrück să considere această limbă primitivă ca o formulă comodă pentru părerile schimbătoare ale învățaților despre întinderea și caracterul materialului lingvistic, ce limba individuală l'a adus din graiul comun.

Ceea ce era, în mână lui Schleicher, un bun mijloc de pedagogie lingvistică deveni un abus la cei ce credeau, că reconstruirea formelor primitive contitue întreaga Știință a limbei : *la Linguistique est là tout entière*, zicea Hovelague. Călătoriile aventuroase pentru a descoperi această *terra incognita* a Lingvisticeii, ca rezultatul unor concepțiuni pur subiective, s'au asemînat cu drept cuvînt unei navigațiuni fără compas. Tot ceea

ce rezista unei reconstrucțiuni de prototipurî, ca formele analogice posterioare, nu era de cît excrescență, de cît patologie lingvistică....

În loc de fantoma unei limbi primitive, în loc de un «phantastisches Nebelland», Școala actuală recomandă studiul limbilor vii și mai ales al dialectelor grăite, în cari fenomenele lingvistice pot fi surprinse în formațiune sau urmărite în mișcarea lor plină de viață. Rezultatele obținute prin cercetarea limbilor moderne pot găsi o legitimă aplicațiune la idiomele moarte. Mecanismul graiului avînd la toți oamenii aceeași dispozițiune și funcțiune, factorii psihici ai vorbirii trebuie să fie identici la toate popoarele și în toate timpurile. Limbile antice, dominate fiind de aceleași forțe sufletești ca și cele moderne, au trebuit să percurgă, ca și acestea, o serie de evoluțiuni analoge.

O altă cauză de erori a provenit din extrema importanță acordată radicalelor sanscrite și, prin inducțiune, celor din limba primitivă. Monosilabele, obținute în ultimă analiză de către gramaticii indieni, în realitate simple ficțiuni, fură considerate ca reprezentînd sta-

diul cel mai primitiv al graiului proto-aric și porniră deci de la dînsele ca de la punctul extrem al evoluțiunii linguistice. Semnificațiunea abstractă a acestor rădăcini, și prin urmare imposibilitatea lor de a fi servit drept organ de comunicațiune, n'a împiedicat pe un linguist ca Whitney a admite, că străbunii rasei arice grăiau în monosilabe «cari exprimau ideile de întâia necesitate dar fără arătarea raportului lor».

Tendența de a reduce la monosilabe vocabularul indo-european deveni o curată manie la cei ce căutară a împinge la extrem o procedere atât de arbitrară. În acest mod căpătarăm etimologii nu numai pentru cuvintele susceptibile de o atare analiză microscopică, dar și pentru numele animalelor domestice, pentru numirile părților corpului, pentru termenii de rudenie, cari, cum observă Bréal, vor fi fost apelative deja în perioada ante-istorică și se uitase originea lor. Această metoadă a sedus pe câți-va linguiști eminenți, cari îi deteră cea mai largă aplicațiune: Fick a făcut inventarul lor cel mai complet în al seu «Dicționar comparativ al limbilor indo-

europene» și ilustrul filolog sârb Daničić s'a folosit de aceeași metoadă în ale sale. «Rădăcini ale limbei serbo-croate» (1877). Prototipurile slave reapar c'o rigoare sistematică în recentul «Dicționar etimologic al limbilor slavice» (1886) de Miklosich, fiind astfel mai mult un dicționar de radicale de cât de etimologii, spre a nu mai vorbi de Vaniček, al cărui Dicționar etimologic al limbei latine poate fi citat drept exemplu de pericolul unei procederi artificiale, care variază și se modifică pe zi ce merge (cum dovedesc diferitele edițiuni ale Dicționarului lui Fick).

Preocupațiunea continuă cu limba sanscrită și cu celelalte idiome ale familiei indo-europene, îndelungata evoluțiune a acestui grup linguistic putând fi urmărită de la un imn vedic până la poesia populară a unui dialect grăit încă, a condus la conclusiunea exagerată, că rezultatele obținute din studiul comparativ al limbilor indo-europene sînt aplicabile tuturor familiilor graiului omenesc. Limba proto-arică devine astfel reprezentanta limbei primitive a umanității, iar rădăcinile monosilabice, productul unei abstracțiuni gra-

maticale, întâia gângăvire a Cuvîntului omenesc. De aci tendența linguiștilor de frunte a reduce la familia arică idiomele de natura cea mai diversă. Bopp se încercase, bine înțeles cu deplină neizbutire, a înrudi limbile malayo-polinexe cu cele arice; mai târziu Corssen făcu a doua sfortare, grandioasă dar zadarnică sfortare, de a pătrunde, cu ajutorul dialectelor italice, în misterele limbei etrusce.

Teoriile metafisice ale vechiei școale, privitoare la originea și evoluțiunea limbei omenestii, sînt, din aceeași cauză, lipsite de temei, nefiind de cît conclusiuni trase dintr'un număr restrîns de fapte și observațiuni, rezultatul experiențelor câștigate exclusiv în domeniul lingvistic indo-european. ⁽¹⁾ Ori cîtă

1) Acest mod de a vedea predomină încă în lucrarea cea mai recentă despre originea limbei de Regnaud, *Origine et philosophie du langage ou principes de Linguistique indo-européenne* (Paris, 1888): autorul deduce originea și filosofia limbei umane din principiile de Lingvistică indo-europeană. Conceptul indo-european subjugă într'atîta inteligența noastră, în cît considerăm prin prisma categoriilor gramaticale idiomele cele mai rebele analizei logice tradiționale. Nimic nu ne poate face a simți mai bine acest defect al educațiunii noastre lingvistice ca citirea unui studiu general asupra limbei umane, cum e cartea lui Winkler, *Zur Sprachgeschichte*. Berlin, 1887. Dintr'însa putem învăța

importanță s'aibă însă acest grup pentru istoria dezvoltării spiritului omenesc, el nu poate revendica, din punctul de vedere curat lingvistic, o pozițiune privilegiată și dominantă asupra celorlalte manifestări, multiple și variate, ale Cuvîntului. El nu'i de cât o verigă prețioasă din lanțul nesfîrșit de idiome, a căror uimitoare multiplicitate trebuie să concure a elucida limba, cea mai veche și cea mai minunată creațiune a inteligenței umane.

II

Școala veche studia limba independent de omul, care o vorbește. Fără a ținea seamă de factorii activi în evoluțiunea graiului, ea se mărginea a constata legile pur mecanice ale tranzițiunii sonurilor. Fisiologia fonetică forma în acest mod baza și esența însași a Linguisticii și se omitea cu desăvîrșire elementul intelectual, factorul de căpetenie în

caracterul relativ al logicei aristotelice și remarcabila diversitate a intelectului omenesc: ceea ce pentru noi e subiect poate fi obiect în cugetarea Cafrului, posesor în a Egipteanului, instrument în a Australianului....

desvoltarea limbei, cauza de reconstrucțiune și de distrugere totdeodată a formelor sale. Prin introducerea principiului psihologic formele moarte capătă o nouă viață urmărite fiind în evoluțiunea lor organică și în ramificarea lor dialectală. În loc de metafizică sau probleme glotogonice, ca prototipurile ario-europene, curate plăzmuiri ipotetice, se insistă asupra limbilor și dialectelor vii, al căror studiu trebuie să fie pentru lingvist ceea ce exercițiile de laboratoriu sînt pentru zoolog sau botanic.

Dialectele treceau obicînit drept forme corupte în alăturare cu limba literară, singura legitimă și corectă. Acest mod de a vedea contrazicea toate ideile despre evoluțiune lingvistică, luînd drept basă originară a limbei cristalisarea sa finală, datorită adesea intervenirii unui factor întîmplător, care pune o stavilă mobilității perpetue a dialectului: pe de o parte un curent, ramificat în diferiți afluenți, care, în matca 'i firească și slobodă, rămîne neatins de voința omenească; pe de alta, un curent artificial, care nu poate trece peste ogorul destelinit și plivit de o mână

harnică și dibace. Unul reprezintă natura în eterna și inperturbabila ei mobilitate, celălalt voința omului cu toate abaterile și caprițiile sale.

De aceea dialectele sînt singure capabile a ne revela principiile metodelor lingvistice; ele sînt mai consequente, mai constante în evoluțiunea lor de cît limbile literare. Mulțumită cercetărilor dialectale, Lingvistica a putut intra într'o nouă fază, caracterizată printr'o severitate mai mare a inducțiunilor sale. Și la lumina dialectelor se pot controla cele două principii fundamentale ale doctrinei neo-gramaticale, principii, a căror lămurire și aplicațiune vom căuta a o face în scurtul timp, ce ne a mai rămas la dispozițiune.

Principiul fiziologic sau mecanic: *Legile fonetice nu sufăr excepțiuni.*⁽¹⁾ Dacă, de pildă într'o anumită perioadă din istoria limbei române, *a* urmat de *n* devine sunul întunecat *â*, toate vorbele, în cari *a* s'afle într'o pozițiune analoagă, vor fi afectate de aceeași

1) *Die Lautgesetze wirken ausnahmslos* (Leskien). — *Die Lautgesetze wirken blind mit blinder Nothwendigkeit* (Osthoff).

transițiune fonetică — și aceasta fără restricțiune, într'un mod absolut. Dacă, în vorba *an*, sonul respectiv nu suferă o atare schimbare, cauza e că nu s'află în aceleași condițiuni fiziologice, urmat fiind, în latinul *annus*, de un îndoit *n*, care 'l scapă de întunecare: geminarea consoanelor exista într'adevăr și în latina vulgară, căci alminterea se desvoltă vocala înaintea consoanei simple și alminterea înaintea consoanei duble (compară francezul *main*=*manus* cu *an*=*annus*).

Caracterul absolut al legii de mai sus va apare sub o nouă lumină, dacă ne vom pune întrebarea: Care e motivul transformărilor fonetice?

Evident, o mai mică opintire, o tendență instinctivă către comoditate, care caută a înlocui sonurile anevoioase cu altele mai puțin energice. Dar noțiunile de greutate și de ușurință aplicate la sonuri n'au de cât o valoare relativă: cutărui popor îi vine foarte lesne a rosti un son, care pricinuește greutatea mari unui alt popor. Pe când grupul *ct* bunăoară era cât se poate de familiar Romanului sau Elenului, el pare a se fi rostit

cu anevoe deja de către celelalte populațiuni italice, căci vedem osca și umbrica înlocuindu-l c'un grup mai comod *ht* (rehte=recte), cum fac Germanii și Grecii moderni (acht, Nacht; ὀχτώ, νύχτα). Autohtonii Daciei i-au substituit grupul *pt*, ca un echivalent pentru dînșii mai comod, pe când în realitate el nu se poate rosti de cât de niște plămîni puternici ca aceia ai munteanului carpatin; Italianul, Francezul și Spaniolul l'au simplificat și adaptat cu instinctul lor pentru comoditate, care depinde de gradul de tărie al organismului vocal.

Diversitatea de rostire, individuală sau colectivă, provine astfel din diferența organelor vorbirii, cari variază după situațiunea geografică, după climă. Aceasta explică, cum, la unul și același popor, în două momente diferite ale evoluțiunii sale istorice, poate să se diferențieze rostirea unui son: Românii din Istria, sub influența limbei italiene, rostesc *a* și *o* sonurile noastre caracteristice *ă* și *oa*; nu mai puțin caracteristicul *ș* se aude ca *s* în gura Livadioților, sub influența limbei grecești.

Adevărata cauză a transformărilor fonetice

nu'i dar tendența către comoditate, care variază de la un popor la altul, ci diferența organelor vorbirii. Odată ce organele unui individ sau popor sînt incapabile de a rosti un son în anumite condițiuni, această incapacitate va persista, cât timp sonul se va prezenta într'o pozițiune analoagă. Transformarea autohtonă a latinului *ct* în *pt* a trebuit decî să se săvîrșească, c'o absolută rigurozitate, în toate cuvintele de baștină românești.

Formulată în sensul de mai sus, legea infailibilității fonetice a provocat nesfîrșite discuțiuni, cari s'ar fi înlăturat în parte, de s'ar fi luat în seamă corolarul: *în răstimpul aceleiași perioade și în coprinsul aceluiași loc*. Negreșit, alte timpuri, alte legi fonetice: cuvintele slave hrană, rană au intrat în limbă într'o epocă tîrzie, când nu mai era în vigoare legea lui a+n, care afectase vechile slavisme smîntănă, stănă; de asemenea neologismele roman, veteran în raport cu străvechile latinisme rumân, bătrîn. De aci se poate vedea în ce cerc vițios se învîrteau aceia dintre filologii noștri, cari căutau a turna într'unul și același tipar formațiuni din diferite timpuri,

carî doreau bunăoară a scrie și rosti pusăciune și terminăciune sub cuvînt că, în epoca formațiunii limbei române, se zicea rugăciune sau înțelepciune.

Iată și un exemplu de circumscrierea legilor fonetice în privința teritorială:

Rotacismul lui *n* intervocalic pare a fi fost odinioară propriu unui anumit teritoriu al Daciei (partea nordică a Transilvaniei și Moldovei), după cum dovedesc scrierile popii Grigorie din Măhaciu (mort 1619) și Codicele din Voroneț (c. 1550). Astăzi el persistă numai doară la Moții din Ardeal și, în mod general, la Români din Istria. Limba literară n'a păstrat de cât puține urme, ca cărunț, fereastră, pângăresc etc.

Tot astfel, în secolul al XV-lea, dialectul parisian avu tendența de a schimba pe *r* în *s* (Pasis=Paris), din care a rămas urme isolate în limba literară: «chaise» și «chaire» erau primitiv identice. Marot caută a ridiculiza, într'una din epistolele sale, această pornire populară: Quand la dame ha le coeur piteu, c'est une si ioyeuse chore (... joyeuse chose)... et dit le roman de la rore (rose): si une fille est

orgueilleure, c'est une chore pesilleure (orgueilleuse... chose perilleuse).

Graiurile populare sînt în genere mai stăruitoare întru păstrarea particularităților fonetice de cât limbile literare, cari caută a se apropia cât mai mult de prototipul savant, cu care's înrudite. Grupul latin mi (sau mă) se moaie în gura poporului în ni, simplificat apoi uneori în ni: Moldovenii și Românii din Macedonia zic, de pildă, luînă, nîez, nîercuri, nîeu, durîim — acolo unde limba literară are lumină, miez, miercuri, mieu, dormim; țăranul din Prahova rostește chiar nătropolit (adică nitro...=mitro...) O urmă *unică* de această muiare *generală* a labialei a păstrat-o limba literară în vorba furnică pentru latinul formica.

Axioma vechei gramatici «Nulla regula sine exceptione» servea numai a masca artificialitatea acelor pretinse reguli urmate de tot atâtea excepțiuni sau abateri. Gramaticile noastre clasice cu complicata lor rețea de reguli și excepțiuni, rînduite în ordine de bătae ca niște batalioane vrăjmașe, sînt în această privință o moștenire de la tradițiunea

greco-romană. Această tradițiune a rezultat ea însăși în antichitate din faimoasa dispută între Analogiști și Anomaliști—unii văzând în organismul limbei un acord perfect, ceilalți o relativă disarmonie—care s'a tranșat recunoscându-se analogia ca principiu fundamental al gramaticii, iar anomalia ca un expedient secundar. Mulțumită acestui eclectism gramatical, se încarcă de secole mintea copiilor cu reguli, cari nu sînt reguli și cu excepțiuni, cari nu sînt excepțiuni.....

Negreșit știința n'a ajuns încă a explica toate așa numitele excepțiuni, toate acele «schimbări sporadice» ale vechii școli, dar pentru o bună parte dintr'însele a găsit o soluțiune satisfăcătoare, pentru unele a demonstrat existența unei legi suplimentare (cf. legea lui Verner la aceea a lui Grimm), pentru altele în sfîrșit a constatat importanța capitală a elementului psihologic, ce'l vom aborda imediat.

Principiul intelectual sau psihologic, provenit din tendința spiritului către uniformitate, dă naștere celor mai multe din aceste excepțiuni. Legile fiziologice sînt adesea încrucișate și chiar

desființate de instinctul psihologic, care, prin asociațiunea ideilor, pune inconștient în legătură unele forme cu altele învecinate modificându-le sub influența acestora. Excepțiunile nu sînt, în majoritatea cazurilor, de cît formațiuni analogice sau asociative.

Analogia devine astfel factorul principal al evoluțiunii linguistice. Ea îmbogățește vocabularul unei limbi și distruge varietatea formelor sale gramaticale, reducînd flexiuni diverse la un tip uniform, care a izbutit a deveni mai familiar sau a se bucura de o superioritate numerică.

Avem de pildă, românește, un mic număr de verbe originare cu sufixul *ez*, ca botez, nechez, transmis odată cu tema verbală. În aceste forme căpătate de-a gata, ca și cutez sau rățez, nu se mai simte sufixul, deoarece se reproduce în întreaga flexiune. Cu toate acestea el s'a impus spiritului român ca o caracteristică a verbelor de întâia conjugare și a dat astfel naștere formațiunilor analogice: lucrez, luminez, urmez, visez, vînez etc., multe dintr'însele figurînd deja sub această formă amplificată în cele mai vechi

monumente literare. Odată familiar, sufixul s'a aninat la un număr din ce în ce mai considerabil de verbe, mai ales străine, cărorora pare a le da o înfățișare mai plină, mai românească : durez, formez, garantez (munteneste sper = moldovenește sperez) ; ba chiar cu sufix dublu ca în electrizez, familiarizez, naturalizez, organizez etc. Sufixul, în toate aceste formațiuni secundare, e conscient, figurând numai la anumite moduri și persoane, ceea ce dovedește originea'i recentă, neizbuțind a forma un corp cu tema verbală.

E curios, că autorul tractatului de ortografie inserat în *Lexiconul Budan* protestă și se indignează în contra «năravului», cum îl numește, de a lungi verbele de întâia conjugare : Non possum non indignari illis Val-lachis qui nescio quo cacoëthe verbis primae conjug. in prima pers. modi indic. temp. praes. amant interponere litteram *z*, ubi pleraque dici possunt absque augmento....

Sufixul *ez* corespunde greco-latinului *izo*, care, la început de origine foarte modestă datorită temei nominale în *ιδ-* (*ἐλπίζω* din *ἐλπιδ-*), deveni grecește un derivativ de predilecțiune

și dobîndi în cele din urmă o putere de expansiune atât de mare, în cât invadă întregul vocabular.

O evoluțiune analoagă a avut românește sufixul *esc*, care, de la un număr restrîns de verbe, se respîndi într'atîta, în cât deveni o caracteristică a conjugării a patra (munte-nește simt=moldovenește simțesc). În verbele împrumutate din grecește veni în colisiune cu sufixul de mai sus *iz* (cf. metahirisesc) devenind astfel un nou sufix *isesc* (ca în chi-vernisc, paraponisc); iar în timpul domniei fanariote, când franțuzismele ajunseră la modă, generalizându-se tema infinitivului, se obținu sufixul-monstru *arisc*, de unde stărpituri lingvistice (ca menajarisc, pretendarisc), cari pot da o idee, până la ce grad poate degenera o limbă lăsată în voia caprițiului și a în-tîmplării.

Spre a putea apreția influența analogiei, ca agent disolvant al flexiunilor gramaticale, reproducem perfectul verbului *facere*, așa cum sună în monumentele literare ale trecutului:

feci corespunzînd latinului *féci*

fecéși

»

»

fecísti

feáce corespunzând latinului *fécit*

feácem » » *fecímus* (**fécimus*)

feácet » » *fecístis* (**fécitis*)

feácere » » *fecére* (**fécere*)

Aceste forme arhaice au dispărut cu desăvârșire, conjugarea cea veche suferind în organismul ei o remaniere completă. Ele fură înlocuite cu altele analogice, mai răspândite, mai familiare. Perfectul în *-uî* (ca în *tăcuî*, *plăcuî*=lat. *tacui*, *placui*) al verbelor de a doua conjugare, ajungând la modă, poporul făcu dintr'însul flexiunea favorită a perfectului: printr'o asociațiune de idei el stabili o legătură între forma și funcțiunea acelei flexiuni și o reproduse instinctiv ori unde corespundea unei atari destinațiuni. Diversitatea vechei flexiuni verbale e ast-fel distrusă și uniformizată, la perfect, după un tip analogic *făcuî*, modelat după normalul *tăcuî*. La I^a și a II^a persoană a pluralului se observă un nou efect al analogiei: formele moderne *facurăm*, *făcurăți* fiind amplificate cu silaba *ră*, transportată de la a treia persoană a pluralului. O atare procedere de uniformizare nu 'i, din punctul de vedere al

analogiei, mai corectă ca pornirea poporului de a transporta pe același *ră* și la forma compusă a perfectului: făcut'ră, mâncat'ră; sau ca același adaos la a treia persoană plurală a mai mult ca perfectului, făcuseră în loc de arhaicul făcuse, formă pătrunsă și în limba literară.

Pretutindenea constatăm același fenomen psihologic menit a simplifica pe cât se poate opintirea inteligenței noastre și a o cruța de o prea mare varietate.

Dacă trecem la flexiunea nominală, efectele analogiei ne întâmpină la tot pasul: pluralul arhaic neutru îmbrăcăminte primește articolul feminin *a* (în loc de *le*) sub influența analogică a lui *minte*; cuvintele soră și noră, două metaplasme moderne (arhaic sor[u] și nor[u]=lat. soror, nūrus), și-au identificat pluralul, nurorî după surorî, precum pluralul vremuri s'a modelat după timpurî, sau precum pluralele grele, rele, cafele au fost influențate de prototipul stele. Câteva plurale ca friguri timpurî au făcut, ca sufixul *urî*, abstras de la neutrele latine, să afecteze nu numai cuvinte originar masculine ca focurî, vînturî, dar

chiar și feminine ca cărnuri, ierburî, lipsuri; plurarele anormale cozi, roți, școli au fost deduse posterior din formele corecte coade, roate, școale luate drept singulare: cf. floare —flori, după care s'a modelat moară—mori; de asemenea pluralul secundar bucăți a fost dedus din primitivul bucate după analogia lui cetăți din cetate; tot astfel în fine pluralele originare capete și coți (=capita, cu[bi]ti) dătoresc iarăși analogiei diferențierile logico-gramaticale de capi (cf. țapi) și capuri (cf. hapuri), de coate (cf. toate) și coturi (cf. boturi).

Dacă am insistat un moment mai mult asupra formațiunilor analogice ale pluralului, am făcut-o din cauza că gramaticile noastre ofer tocmai asupra acestui punct un adevărat haos de reguli contrazise prin tot atâtea excepțiuni.

Ori cât de activ însă să fie factorul analogiei, îi lipsește încă acea precisiune și consecvență, ce caracteriză legile fisiologice; deși s'a încercat o clasificățiune a fenomenelor analogice,⁽¹⁾ ea e departe de a fi decisivă.

1) Paul H., *Principien der Sprachgeschichte*. 2 ed. Halle, 1886.

De aceea nu trebuie recurs la dînsa de cît cînd legile fonetice obligă, cînd nu mai avem la îndemână nici un alt mijloc de explicațiune: ea trebuie să fie, cum s'a zis, «ultima ratio philologiae».

Tot în domeniul analogiei intră ceea ce Ascoli a numit Motivele etnologice ale schimbărilor linguistice.⁽¹⁾

Afară de influența materială a limbilor, influență exercitată prin împrumutare reciprocă de cuvinte și forme, s'a trecut cu vedere o înrîurire mai adîncă, de o natură psihologică mai delicată, care se manifestă mai ales prin ciocnirea, în urma unei victorii, între idioma învingătorilor și a învinșilor, prin atingerea elementului indigen cu cel suprapus. Dintr'un atare contact etnic rezultă o serie inconștientă de modificări linguistice, cari rămân curate enigme pentru cel ce se mărginește la explicarea fiziologică sau mecanică a faptelor.

În toate țările romanice latina legionarilor a dat peste diferite graiuri pămîntene, pe cari, după o lungă luptă pentru existență,

1) Ascoli, *op. cit.*, p. 13—56.

a izbutit a le alunga aproape cu desăvârşire, — unele dintr'însele mai trăind în descendenţii lor, — dar nu s'a putut preserva de un şir de particularităţi, ce i-au lăsat drept moştenire idiomele dispărute. Constatarea acestei reacţiuni a elementului autohton asupra celui roman e înconjurată de mari greutate, deoarece, odată cu limbile indigene, au dispărut şi dovezile directe, şi nevoiţi sîntem a recurge la probe inductive : pe de o parte, cercul teritorial, în care Romanii veniră pozitiv în atingere cu poporul indigen şi în care se circumscrie decî şi particularitatea linguistică — proba *corografică*, după Ascoli ; pe de alta, neştiindu-se mai nimic despre idiomele primitive ale ţărilor romanizate, acea modificare caracteristică trebuie să se regăsească în evoluţiunea istorică a dialectului supravieţuit celui mai d'aproape înrudit — pentru Dacia limba albaneză.

Aceste influenţe autohtone pot fi constatate în domeniul foneticei, al sintaxeii, al vocabularului.

Fie'mi permis a cita câte-un exemplu sau două de fie-care din aceste categorii.

Când autohtonii Daciei trebură a învăța limba biruitorilor, în neputință de a rosti unele sonuri străine, fie isolate fie în grupuri, ei căutară a le substitui altele indigene mai familiare⁽¹⁾: așa se întâmplă cu grupul latin *ct* sau *cs*, care, neexistând în idioma populațiunii primitive, fu înlocuit cu acela de *pt* sau *ps*. Această tranzițiune fonetică nu se poate explica fisiologicește: e o modificare etnică (comp. luptă, coapsă cu alb. liuftă, kofșă. provenit din *liuptă, *kopșă = lat. lucta, cocsa).

Din contră, trecerea latinului *qua* în *pa* (aqua = apă, quattuor = patru) își găsește un paralelism în logodorezul abba = apă, pentru sarda probabil veche moștenire italică: latinul *qu* corespunde lui *p* în dialectele osc și umbric (quattuor = petora și petur), dar și pe teritoriul celtic (kimr. petuar). Fără de a împărtăși părerea lui Max Müller, că soldații romani fixați în Dacia veniseră din țările osce, unde *qu* pierduse sonul gutural și schimbase labiala în *p*, putem considera această

1) Un fenomen analog se poate observa la Nemți, când rostesc sonurile proprii limbei române.

schimbare ca o tranzițiune fonetică proprieă unor anumite popoare și țări, ca o modificare *isotermă* (după expresiunea lui Ascoli), operată la fie-care dintr'însele pe o cale independentă : cf. sanscr. *ap* și gr. *ἄπ-* din *Μεσσάπιοι* = Interamna «(cei ce locuiesc) între două ape».

Rotacismul lui *n* intervocalic, întinzându-se odinioară pe o bună parte a teritoriului românesc, formând astăzi caracteristica dialectului istriian, cu urme sporadice în limba literară, e de asemenea o influență indigenă: rotacismul lui *n* intervocalic formând trăsura distinctivă a celor două dialecte albaneze (gheg *n* = tosc *r*).

Postpunerea articolului în româna, bulgara și albaneza, adică într'o continuitate corografică. Importanța acestei concordanțe etnice, observă foarte bine Ascoli, nu'i slăbită prin faptul, că același fenomen ne întâmpină în suedeza și aramaica; ⁽¹⁾ precum existența

1) Sayce (Introduction to the Science of language I, 124) presupune, că postfixarea articolului ar fi un efect climateric, fenomenul observându-se la popoarele din ținuturile muntoase (Românii, Albanezii, Scandinavii) : munteni, având plămîni puternici, pot lesne înțona ultima silabă a vorbei!

în graiul autohton a sonului întunecat *ă* (= *a* neîntonat), constatată în coprinsul aceluiași teritoriu, nu'î înfirmată prin faptul aflării sale și în alte idiome.

Cuvîntul *sută*, pentru a pomeni un exemplu lexical, e probabil asemenea de origine indigenă, cel puțin derivarea'î din paleo-sla-
vicul *sŭto* (care însuși pare a fi un împrumut eranic) e mai mult de cât îndoielnică.⁽¹⁾

Miklosich în domeniul limbilor balcanice, Schuchardt și Ascoli în acela al limbilor romanice, în special d. Hasdeu pe terenul limbei române, au acordat o deosebită atențiune influențelor autohtone în formațiunea nouelor idiome suprapuse.

Câtă pătrundere, erudițiune și chiar cutezare — «curagiul de a greși», zicea Grimm — reclamă abordarea unui teren atât de alunecos, o poate înțelege orî și cine. Toate aceste calități le poseda admirabil combinate

1) G. Meyer (Alban. Studien in Sitzungsber. der Wiener Akad. der Wiss. din 1884, vol. CVII, p. 168-281) deduce cu multă ingeniositate tipul ipotetic albanez *set* (corespunzător indo-europ. *kmtom*), care fu alungat de *kjint*, împrumutat din latinul *centum*.

maestrul nostru, al tuturor, când, înzestrat cu resursele științei celei mai vaste și c'un adevărat dar de divinațiune, a căutat să dibuiască elementele ante-romane, ce 'și vor fi găsit un refugiu în limba noastră. Dacă secerișul n'a corespuns muncii colosale și ingeniosității fără seamăn, ce d. Hasdeu a pus în serviciul unei probleme atât de obscure, motivul trebuie căutat în natura înșasi a acestor cercetări și trebuie să privim cu atât mai multă admirațiune la bărbatul, carele a formulat și sprijinit, c'o serie de fapte positive, un principiu atât de just și de fecund ca acela al vitalității elementului autohton și al participării sale la formațiunea naționalității și a limbei române. El va fi reluat probabil într'o zi cu instrumente poate mai perfecționate, dar de sigur nu cu mai mult talent nici cu perspective mai întinse. Calea trasă de inițiatorul ei pentru asemenea grele cercetări va rămânea câștigată științei.

III

Am căutat a releva până acum eforturile Școalei neo-gramaticale spre a alunga din

domeniul limbei idea arbitrarului și a capriciului individual; interesul, cu care se urmăresc toate faptele isolate ce par a se sustrage de la acțiunea legilor stabilite; atențiunea, ce se acoardă fenomenului analogiei, ca factor capital, deși nu unic, al deviațiunilor lingvistice; în fine, tendența generală de a da Linguisticii caracterul unei științe pozitive. Nu'i de contestat însă, că activitatea tinerei direcțiuni, ca și a celei vechi, se mișcă exclusiv în sfera fonetice și a morfologiei, pe când sintaxa și semantica continuă a rămânea în afară de preocupățiunile neo-gramaticilor.⁽¹⁾ Partea fiziologică absoarbe încă într'atâta pe linguiști, în cât elementul pur psihologic dispare chiar și în cercetările istorice asupra limbei.

Dar orî cât de profunde și de amărunțite să fie aceste studii fiziologice, ele riscă a degenera în formule algebrice și minuții, dacă

1) Să sperăm, că această lacună va fi în curînd umplută: Brugman, în al seu «Grundriss der vergleichenden Grammatik», în curs de publicațiune, din care au apărut deja 2 volume (1886-89) coprinzînd fonetica și formarea cuvintelor, promite și prima sintaxă comparativă. În excelenta gramatică greacă a lui Gustav Meyer (2 ed. 1886) ea lipsește încă cu desăvîrșire.

nu vor fi stavilite de un curent intelectual.⁽¹⁾ Aci mai mult ca ori unde materia amenință a absoarbe spiritul (litera ucide!). Abstracțiune făcând de aspectul rebarbativ, ce se dă prin aceasta uneia din științele cele mai frumoase, se trece cu vedere ultimul scop al Linguisticii, acela de a simți pulsațiunile marei inimă a umanității sub învelișul fiecăruia din cuvintele unei limbi, de a recugeta gândurile ce au agitat mintea'i, de a furișa o privire, când nu ne este dat a pătrunde, în atelierul inteligenței sale. Geniul lui Leibniz întrevăzuse deja această grandioasă năzuință a științei noastre: «Quand il n'y aurait plus de livre ancien à examiner, les langues tiendront lieu de livres, et ce sont les plus anciens monuments du genre humain On enregistrera avec le temps et mettra en dictionnaires et en grammaires toutes les langues de l'univers, et on les comparera entre elles; ce qui aura

1) Iată cum definește Seelmann (Die Aussprache des Lateinischen, 1885) natura lui g latin—originalul desfide orice traducere: «...plosiv-implosiv bez. implosiv-plosiv stimmhafte vor dunklen Vocalen medio-palatale, vor hellen präpalatale dorsal gebildete Lenis».

des usages très grands tant pour la connaissance des choses que pour la connaissance de notre esprit et de la merveilleuse variation de ses opérations ; sans parler des origines des peuples, qu'on connaîtra par le moyen des étymologies solides que la comparaison des langues fournira le mieux». ⁽¹⁾

Michelet proiectase, încă pe la 1819, o operă, «Caracterele popoarelor regăsite în vocabularul lor», în care presupunând prăpădirea lumii vechi, totul ar fi perit afară de vocabularul principalelor limbi europene, cu care un locuitor din Lumea-Nouă ar întreprinde a reconstrui întreaga civilizațiune: «Il est si curieux de retrouver dans le langage, l'image vivante des mœurs, des opinions que l'on connaît déjà par l'histoire, la littérature etc. . . . Chaque peuple fixe dans son vocabulaire, dans sa syntaxe, le caractère de ses mœurs et de sa civilisation. Par un certain nombre d'exemples bien choisis, on

1) Leibniz, *Nouveaux Essais* ed. Janet I, 358: întreaga carte a III (*des mots*) merită a fi citită și recită.

peut révéler le génie d'un peuple d'après son vocabulaire». (1)

Limba oglindește viața întreagă a unui popor și, spre a înțelege istoria adesea misterioasă a cuvintelor unei limbi, trebuie să cunoaștem nu numai evenimentele externe ale existenței sale, ci mai ales păsurile sale sufletești, credințele sale intime, tot ce 'i umple inima cu bucurie sau jale, tot ce 'i însuflă speranță sau spaîmă, cu un cuvînt întreaga acea știință a poporului, cunoscută sub numele de Folklore, căreia viitorul îi rezervă o splendidă carieră.

Să desfacem o pagină din acea mare carte nescrisă încă a poporului și să arătăm, cum simțirile sale cele mai adînci își găsesc o expresiune concretă în limbă, cum toate canalele cugetării populare vin de se revarsă în acest imens rezervoriu.

1) Michelet, *Mon Journal*. Paris, 1888, p. 294 și 297 urm.
— Aceeași părere o emitea Herder, la 1785 în ale sale «Ideen»: Cea mai frumoasă încercare asupra istoriei și o caracteristică variată a inteligenței și a inimei omenești ar fi o comparațiune filosofică a limbilor; căci în fiecare din ele e intipărit inteligența și caracterul poporului, care o vorbește. . . .

Care din D-v., Domnilor, nu cunoaște raportul intim, ce mintea omului din popor o stabilește între fazele lunei și fluctuațiunile soartei sale? Cum flăcăii și fetele țărance se roagă la luna nouă pentru împlinirea dorințelor lor :

«Craiă-noă! vin' cu bine,
Cu bine te du,
Dar jalea din mine
Să nu mi-o lași, nu:
.
Să mă lași ferice,
Cu doru împlinit,
Sburând tu de aice,
Craiă-noă mult iubit!»

Această adorațiune a lunei aproape universală este o rămășiță de superstițiune idolatră: Australianii și Cafrii serbează încă și astăzi luna nouă și salută cu cântece și jocuri astrul binefăcător. După Unguri, luna pare a avea o influență salutară asupra diferitelor boale și dînșii o invoacă ca dispensatoarea fericirii și a sănătății :

Új hod, új kiráj!
«Lună-nouă, Craiă-noă!»

întocmai ca și copilașii noștri, când se roagă la luna nouă:

Lună, lună nouă,
taie pâinea 'n două
și ne dă și nouă:
ție jumătate,
nouă sănătate!

Această credință a lăsat o urmă prețioasă în limbă: epitetul de *craiul-nou*, ce se dă românește și ungurește lunei noi, se rapoartă direct la dînsa, nefind de cât începutul unei formule de invocațiune. Dar acolo unde credința populară a alungat definitiv apelativul comun al astrului și-i s'a substituit cu desăvîrșire, e limba polonă.

Pe când toate limbile slavice se servesc de vechiul apelativ *měse"ců* (luna, mensis) sau *luná*, de unde proverbul rusec:

Solnce knjazí, luná knaginja
Soarele 'î un prinț, luna o prințesă,

limba polonă are, pentru corpul ceresc, expresiunea caracteristică *ksie"życ*, diminutiv

din *ksiandz*, care corespunde paleo-slavicului *Kŭne'zŭ* «principe» — deci «craîşor» pentru «lună». ⁽¹⁾ Nu resumă oare acest cuvînt o pagină de Folklore?

Dintre toţi linguiştii contemporani nici unul nu şi-a format despre Linguistică o concepţiune mai largă ca d. Hasdeu. Pe când elementul psihologic al graiului era şi este încă mai pretutindenea neglijat şi depreţiat, d-sa a pus în serviciul limbei profunda intuiţiune a istoricului. Teoria circulaţiunii cuvintelor, cu care d. Hasdeu a îmbogăţit Semantica, este singura descoperire marcantă, ce ştiinţa are de înregistrat pe acest teren. Iar *Ety-mologicum Magnum Romaniae* face epocă, în această privinţă, nu numai în istoria filologiei române dar în a lexicografiei europene în genere: pentru prima oară, de la capdopera lui Ducange, elementul *istoric* găseşte deplină atenţiune într'un mare Dicţionar naţional; şi, ca o caracteristică a progresului

1) In Dicţionarul etimologic al limbilor slavice de Miklosich găsim asupra acestei vorbe următoarea laconică notiţă: «*Befremdend* ksienžyc «Mond».

contemporan, elementul *poporan* egalează, ba întrece uneori, pe cel literar. Prin aceasta d. Hasdeu a ridicat sieși și Națiunii un monument durabil și iertat va fi școlarului seu a'i adresa, din acest loc și cu această ocaziune, expresiunea profunde sale admirațiuni și a nemărginitei sale recunoștințe !

Notă la pagina 31. — Forma infinitivală a verbelor franceze din epoca fanariotă e o imitațiune a limbei grecești, care a adoptat, sub această formă, o mulțime de verbe străine mai ales italiene, ca ἀφιβάλλω și ἀφιβαλλίω = *arivare*, ἐξομαρδᾶω = *recommandare*. Limba germană a aplicat dealminteri aceeași procedere : cf. *marschieren* = vechiu-francezul *marhier*, de unde apoi prin analogie *stolziren* și altele.

Estras din CATALOGUL LIBRĂRIEI HAIMANN, București.

BOGAȚI ȘI SĂRACI, de <i>C. C. Arion</i>	1 leu
REFORMA METODULUI ÎN STUDII ȘI PEDAGOGIE, de <i>I. P. Florantin</i>	1 —
ORIGINĂ ALFABETULUI ȘI ORTOGRAFIA ROMÂNĂ, de <i>Dr. Gaster</i>	1 —
TRUBADURUL, de <i>De la Vrancea</i> , 1 volum	4 —
DINU MILIAN, roman de <i>Const. Mille</i> , 1 volum.	4 —
FECIORUL POPEI, de <i>Const. Mille</i> , 1 volum	4 —
POESII COMPLETE, de <i>Carol Scrob</i> , 1 volum	4 —
DIN MOLDOVA, descrieri și schițe, de <i>Kotzebue</i> , 1 volum	2 —
POESII, IADEȘ, de <i>Alex. Macedonski</i> , 1 volum	4 —
STUDIU ASUPRA APELOR MINERALE din județul Neamțu, de <i>Dr. Al. Șabner-Tuduri</i>	2 —
DE LA NATURE DE LA MISSION CONSULAIRE et de la position personnelle des consuls étrangers en Roumanie et des consuls roumains à l'étranger, par <i>Georges Flaișlen</i>	3 —
DESPRE PSICOLOGIA CRIMINALĂ, de <i>Gr. Ión Lahovary</i>	1 —
LIMBAGIUL ȘI GÂNDIREA, de <i>Dr. Petrini-Galat</i>	1 —
TESAURUL FAMILIELORE, peste 400 rețete, formule și proceduri: Economia menajelor, Igienă, Mica-Indu- striă, cu multe gravuri, de <i>Alex. Iuliu-August</i>	3 —
PABLO DOMENICH, istoria militară, de <i>Carmen Sylva</i>	50
POESII DE VERONICA MICLE, 1 volum	3 —
CIORAP-DE-PIELE, povești americane de <i>I. Fenimore Cooper</i> , un volum în 4 ^o , ilustrat	5 —
DESPRE LIBERTATEA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ȘI EDUCAȚI- NEA POPULARĂ, de <i>M. T. Stătescu</i>	1 —
FEBRA PUERPERALĂ, monografia, de <i>Dr. Emile Max</i>	3 —
ATLAS ZOOLOGIC, 263 figură colorate, cu textul explicativ de <i>Dr. Al. Șabner-Tuduri</i> , 1 volum în 8 ^o mare, legat frumos	10 —
CURS DE LIMBA FRANCEZĂ, pentru Cl. I liceală, aprobat de Minist. Instrucțiunei publice, de <i>L. Lévêque</i>	2 50
BUFFON, Discours sur le style, cu un studiu literar de <i>Bonifaciu Florescu</i>	1 —
LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ, de <i>Dr. Gaster</i>	5 —
A. B. C. ILUSTRAT, prelucrat de <i>Smara</i> , cu peste 50 de aquarele și gravuri negre, format în 4 ^o mare, legat frumos	5 —
DESPRE ÎMPĂRĂȚIA ROMÂNŌ-BULGARĂ, de <i>Nicolae Ionescu</i> , membru al Academiei Române	1 —
IMBUNĂȚĂȚIREA STĂREI SĂTENILOR, de <i>Grigore G. Păucescu</i>	1 —
INFLUENȚA FRANCEZĂ ÎN ROMÂNIA, de <i>Alex. Xenopol</i>	1 —
ROLUL FEMEIEI ÎN DEMOCRATIE, de <i>George D. Pallade</i>	1 —

Prețul 1 Leu.

29,333. Stabil. grafic I. V. Socăci,